

Lada Martinac Kralj

Sustipanska elegija

Ivan Kovačić
Suze i smij starega Splita

Redatelj:
Goran Golovko
56. splitsko ljeto

Praizvedba:
20. srpanj 2010.

“Od svega tega najgore nan je bilo ča nas je mučila glad (...) i da ne čuješ kako prazna čriva rujeđu i protestiraju našli smo da je najboje pričat glendu i sulac o bilo čen...”

Ivan Kovačić

Napisao je to Ivan Kovačić 1941. godine. Od tada pa do 1944. živi s obitelji u Makarskoj i tada zapisuje najveći dio svoje autobiografske proze koja je u osnovi mješavina šala, anegdota, humoreska, crtica, stihova i opisa starega Splita u razdoblju od 1900. i 1915. Anatolij Kudrijavcev je s pravom komentira kao “umjetničku pojavu i štivo s povijesnim i folklorističkim razlogom” koje je ostavilo “moćan trag ugođaja koji je nestao, ali čije silnice još dopiru do najnovijeg vremena kao svjedočanstvo i opomena”. Napisana velovaroškom čakavštinom s početka stoljeća,

Trpimir Jurkić, Snježana Sinovčić Šiškov, Tihomir Šiškov, Zoja Odak, Bruna Bebić Tudor, Nenad Srdelić, Vicko Bilandžić

Goran Marković, Bruna Bebić Tudor

ona je jedinstvena građa za proučavanje splitskoga govora (za njezino objavljivanje, obradu, priređivanje, redigiranje i stvaranje rječnika zaslužan je pokojni profesor, lingvist, Radovan Vidović), zapis o znakovima sredine i njezinim osobinama, bujnosti javnog i obiteljskog života, o duši grada i tradicijskim, naslijeđenim sitnicama.

No, ono što je "održava" i danas na životu, rekla bih, nije samo interes za prošlost uz koju poslovično ide ljudska

Osim koloritnog pripovijedanja ovu autobiografsku prozu krase duboka emotivnost. Ona je, naime, pisana s odnosom koje se rađa u čovjekovo zrelo doba kada se osvijesti važnost djetinjstva kao doba iz kojeg je proklijalo sve što je za život bitno.

sklonost da istu tu prošlost sentimentalno procjenjuje pridajući joj dimenzije značajnije i sjajnije nego što ih objektivno ima, već je to iskričavost pripovjedačkog dara autora, Ivana Kovačića. U njegovu pripovijedanju ima toliko žara, plastičnosti, uvjerljivosti, osjećaja za detalj kojim se lako ocrta lice, običaj, atmosfera i izgled mjesta da nikoga, ni zainteresiranog čitatelja koji je u potrazi za podatkom, ni slučajnog kojem je dovoljan kakav vic, ne ostavlja indiferentnim, nego ga obuzima i uvlači u šarenilo boja, mirisa i zvukova. Kovačićevo "ja", kao točka iz koje se sjeća, čvrsto je u namjeri da detaljima opiše vlastito djetinjstvo u kojem istodobno nalazi mjesto redikul Stipe Bala i odlazak u prvi činematograf, tovar i baba Filomena, maškare i "Ajduk". Digresija ima mnogo, no unatoč njima, čvrsta se pripovjedačka linija (vjerojatno i zbog značajne pomoći profesora Vidovića) ne gubi pa na prvoj strani možemo pročitati kako je u Split došao prvi tonobil, prvi rejoplan i prvi činematograf, da bi iz svega prirodno izronio opis Splita i rasporeda glavnih punktova kao što su određene trgovine, ljekarna, fotografska radnja, splitsko polje, sustipansko groblje, a onda, ni manje ni više, sjećanje na prajca (tj. prasca) koje zauzima čitavih pet redaka, a sve to zbog važnosti koju je on imao u životu obitelji. Pri tome nema nesprenih rezova, nego se redci pretapaju jedan u drugi neposredno i duhovito. Kovačićeve oči su oči djeteta širom otvorene, kao i duša koja se ne isprlja ni kad kaže za svoju babu Filomenu da je "bila puno zločesta žena".

Osim koloritnog pripovijedanja ovu autobiografsku prozu krase duboka emotivnost. Ona je, naime, pisana s odnosom koje se rađa u čovjekovo zrelo doba kada se osvijesti važnost djetinjstva kao doba iz kojeg je proklijalo sve što je za život bitno. U toj emotivnosti zato može paralelno živjeti humor, ozbiljnost, naivnost, tuga i radost jer

Vicko Bilandžić, Zoja Odak, Bruna Bebić Tudor, Tihomir Šiškov

paralelno živi dječak Ivan Kovačić i čovjek u zrelim godinama, nekad splitski težak i vojnik Prvoga svjetskog rata pa bježenac iz tog istog rata, a onda po zanimanju poštar koji je u doba ratne gladi (tad je na scenu stupio već Drugi svjetski rat) shvatio kako pripovijedanje može imati visoku kaloričnu i osjećajnu vrijednost. I zbog te osjećajnosti i životne proživljenosti, ne nekakvog skribomanskog egzibicionizma ili književničke ambicioznosti, Kovačićevo pisanje nosi literarni vitalitet koji ga održava tijekom desetljeća i plijeni pozornost raznih vrsta čitatelja.

Među njima su i oni, dokaz je tome predstava Splitskog ljeta *Suze i smij starega Splita* (premijera 19. srpanj 2010.), kojima je kazalište medij. Jer, jednostavno – u ovakvoj građi nalazi se sve i nudi se sve što kazališnom oblikovanju treba: slike, lica, emotivno jezgro, točka motrišta. Rekla bih da je sve navedeno uočeno od glavnog autorskog dvojca predstave *Suze i smij starega Splita*, Olje Lozice kao dramaturga i Gorana Golovka kao redatelja i da je to bilo njihovo polazište, ali i cilj. Točnije, prema Kovačićevoj građi nisu se odnosili kao prema

Goran Marković, Andrijana Vicković

ponudi koja mami na slaganje kazališne slikovnice sentimentalnog značaja, nego na materijal koji se treba pratiti po nivoima njegove osebnosti i kvalitete, ostavljajući mu mogućnost da diše u labavoj fragmentarnosti.

Olja Lozica u svojoj dramaturgiji nudi dvije pripovjedačke pozicije. Prva je ona Ivana Kovačića (igra ga Ratko Glavina) u kojem se čovjek zrelih godina sjeća i to priča nama, publici. U trenucima kad "ulazi" u scene, on je dijele sijeđe kose i u toj vremenskoj simultanosti prošlog i sadašnjeg (ali i budućeg, jer mi koji gledamo smo za pokojnog Kovačića ti budući), predstava na trenutke dobiva boje sjetnosti, minulosti, "osušenih suza i ugašenog smijeha". Druga pripovjedačka pozicija je ona dviju komentatorica Franice i Dujke, dviju susjedica iz tog Velog Varoša, kojima dramaturg daje u usta dio pripovjedačkog materijala autora. Franika i Dujka, prisutnije više od Ivana, su lajone koje moraju sve prokomentirati, opet nama u publici, i koje autori predstave upotrebljavaju za ironijski odmak kojim hlade ili uokviravaju scenske fragmente.

Kako nema dramaturške namjere da se materijal fabulira više nego što njegova osnovna priroda nudi, na pojavama Franice i Dujke (igraju ih Andrijana Vicković i Tajana Jovanović) u cjelini predstave ležat će odgovornost za ritam jer upravo će se preko njih događati pretapanje u nove motive. Uglavnom, većinu zanimljivih dijalozkih scena, koje je Ivan Kovačić ponudio, dramaturg preuzima, da bi onda u odnosu na nju predstava neke scene duhovito i osjetljivo razrađivala (scena s povijesnim dolaskom baluna u Split), a od nekih odustajala. Dramaturg se kotrlja slijedom asocijacija, bljeskova i krhotina koje ne pojačava dramskim intencijama, nego pokušava naznačiti obrise sjenčenjem pojačati i približiti nam ih iz izmaglice prošlosti.

Režiranje predstave *Suze i smij starega Splita* počela je, očigledno, odabirom gdje će se predstava igrati ili onako kako to mora biti kod ljetnih predstava koje hoće sa svjesnom kazališnom namjerom ući u ambijent i koristiti ga kao scenski prostor. Odluka je pala na Sustipan koji

Snežana Sinović Šiškov, Zoja Odak, Bruna Bebić Tudor, Andrijana Vicković, Tajana Jovanović

je nekad bio, u vrijeme Kovačićeva djetinjstva, groblje. Sustipansko groblje, projektirano 1825. bilo je posljednji ležaj tisućama Splićana. Ukrašen nadgrobnim spomenicima kipara kao što su Rendić i Rosandić, nadgrobnim pločama, metalnim ogradama i vratima, bio je i svojevrsan muzej obrta. No, godine 1959. doživjet će nevjerojatnu sudbinu. Zbog mogućnosti gradnje Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (koji se tu nikad nije sagradio!) i istraživanja ostataka benediktinskog samostana i srednjovjekovne bazilike, groblje će biti raskopano i uništeno. Potpis na ovu odluku stavit će neki strukovnjaci i akademici pa sustipansko groblje postaje "simbolom uništene baštine", "ledina Judina" kako ga je nazvao Tonči Petrasov Marović, "greben na kojem je uništena memorija". I danas pod tepihom borovih iglica leže kosti tridesetak tisuća splitskih predaka pa vjerojatno i onih koji su lica iz Kovačićeva sjećanja.

Cijelu ovu zlokobnu povijest redatelj tretira isključivo postupkom odabira i posrednom porukom koja iz toga

proizlazi. Tek u zagrljaju s kostimom čija bjelina (šporka bjelina kostima Mace Žarak) ustraje na nerealističkom kodu i s tekstom koji završava kovačićevskim mementom, prostor se uspostavlja kao znak i pokazuje idealnim scenskim prostorom za sustipansku elegiju. Redatelj Golovko, inače, postavio je gledalište tako da u dnu igračkog prostora puca pogled na pučinu. Kako za dolazke često koristi duboke dijagonale, sustipanska sedamnaest metara visoka hrid tijekom predstave vibrira kao kakva prirodna romantična terasa s borovinom, pogledom na more i zvjezdano nebo. Kao najbolja scenografija, otkriva se postupno i pomaže predstavi da dohvati smisao svojega nastanka, da zaplovi između sjećanja i upozorenja: umjetnost može uskrsnuti pokopani Split, ali kad se svjetla reflektora ugase, što nam ostaje?!

Vrlo osjetljiv zadatak u ovako postavljenim dramaturškim i prostornim koordinatama imali su glumci. Naime, nijedno lice nema prostora za klasičan psihološki razvoj, za dramski luk. Dramaturgija i predstava koja iz nje

Nives Ivanković, Tajana Jovanović

nastaje ne idu u kazališnu potragu za tom vrstom dramskog teatra. One tragaju za postdramskim ključem koji opet ne isključuje naslijeđe rada na liku iz dramskog, realističkog koda. Svaki glumac mora u ovom slučaju donijeti lik kao kovčeg koji otvara i podastire pred gledatelja samo onoliko koliko je potrebno da se cjelina "istočka" do kraja. Onaj tko donese "viška" preuzima na sebe odgovornost da zaljublja cjelinu, a put mu je unaprijed osuđen na sumnjiv uspjeh (da ne budemo prestrogi i kažemo –

neuspjeh) jer mu prostor za to nije osiguran. Nimalo jednostavan imperativ za glumca: kako "biti i ne biti" istodobno. No, većina glumaca splitskog ansambla u tome se jako dobro snašla. Pripovjedač Ivan Kovačić decentno je prisutan i isto tako odigran od Ratka Glavine koji mu je podložio svoje ljudsko i glumačko iskustvo. Odigrao ga je s mirom koji pripada mudrosti sijede kose. Posve drukčije svoje se uloge babe Filomene, "zločeste žene", poduhvatila Zoja Odak. Njezina baba je jarko skicirana u tijelu i gesti, prodornoj energiji, a oslobođena nepotrebnih sitnica. Zoja Odak groteskom "puni" svoje scene, ali bez nadmetanja da preuzme pozornost publike. Sličnim sredstvima koristio se njezin "muž", Nenad Srdelić, koji joj je, po Kovačićevu sjećanju, morao dati svako malo "par bubotaca u škinu". Par, otac Špiro i mati Marjeta, Vicko Bilandžić i Bruna Bebić, (filmski) suzdržano, ali nadasve sadržajno donijeli su sudbinu mlade obitelji u vremenu gladi i neimaštine. Za neke od medaljona predstave, kao na primjer što pravi Splitsčanin ne podnosi kod Vlaja ili što je jedan prajac u životu velevaroške obitelji, zaslužan je Trpimir Jurkić koji igra djedova brata. Dobra tet' Ane, krupna žena sitna glasa i hoda u igri Snježane Sinovčić Šiškov, ostaje u pamćenju, kao i Franica i Dujka Andrijane Vicković i Tajane Jovanović. Ovaj lajavi par imao je zahtjevan zadatak o kojem smo već nešto govorili: održavati ritmičnost cjeline praveći svojim ulazima čiste rezove i unoseći novi materijal, motiv, žanrovski komentar. Obje glumice u tome su bile sigurne i disale unisono. Goran Marković kroz više minijatura bio je duhovit i precizan, dok je za posebnu pohvalu mladi naturščik, četrnaestogodišnji Tihomir Šiškov koji je svojom profesionalnom koncentracijom, dobrim govorom i nepotkupljivim vitalitetom mladosti cijeloj predstavi dao neophodnu realističku uvjerljivost. Njegova i Markovićeva scena dolaska baluna u Split jedno je od najpoetičnijih amarkordovskih uskličnika predstave. Kaliterna (Goran Marković) pruža ruku u kojoj je lopta i nudi momčiću da je dodirne. On je dodiruje prvi put pa onda, na Kaliterninu ponudu, još jednom. U tišini obična lopta dodirom dječaka izrasta u mitski spili ski balun koji, jasno je, za njega ima veličinu zemaljske kugle i eros ženske dojke. Trenutak je to inicijacije, uvođenja dječaka u svijet muškaraca i uvođenja Splita u svijet Europe. Baš u ovoj jednostavnoj, a duhovitoj sceni, zaustavljanju

Režiranje predstave *Suze i smij starega Splita* počela je, očigledno, odabirom gdje će se predstava igrati ili onako kako to mora biti kod ljetnih predstava gdje hoće sa svjesnom kazališnom namjerom ući u ambijent i koristiti ga kao scenski prostor. Odluka je pala na Sustipan koji je nekad bio, u vrijeme Kovačićeva djetinjstva, groblje.

Nives Ivanković, Zdeslav Čotić

običnog trenutka koji postaje cijela metafora. Golovko je pokazao svoju redateljsku zrelost, dosjetljivost, spretnost. Na kraju, ne zaboravljamo ni Zdeslava Čotića kao Jozu Kepera, ni Nives Ivanković kao Jovanu Keperovu, iako je posljednja uloga možda jedina u predstavi otišla nekom svojom, samo u sebe zagledanom putanjom. Naposljedku, predstava *Suze i smij starega Splita* osvježila je recepciju baštinsko-književnog naslijeđa skinuvši mu obveznu aureolu zabavno-dijalektalno-pučkog. Svojom

tragikomičnom žanrovskom određenosti i dramaturškim ključem vratila nam je u sjećanje Zuppinu sintagmu "pučkog teatra visokog stila" koja je jednostavno htjela i pred pučko kazalište postaviti visoke estetske kriterije.